

Bouwhistorische en Archeologische

b e r i c h t e n

■ Drie ton vurehouten latjes

Bovenstaande titel was de kop van een kranteartikel in het Brabants Dagblad van 2 februari 1965. Het onderwerp van het artikel was de bouw van de Heilige Geestkerk aan het Rivierenplein in de Aa-wijk. De drie ton vurehouten latjes sloeg op het meest in het oog springende onderdeel van de kerk: zes enorme spanten die ieder 3 ton wogen en opgebouwd waren uit aan elkaar gelijkde 2 cm. dikke houtjes.

afb. 1

De Heilige Geestkerk tijdens de sloopwerkzaamheden.

Het is allemaal begonnen in 1961 toen de nieuwe parochie gesticht werd en pater G.L. Brandenburg (O. Praem.), afkomstig van de Abdij van Berne te Heeswijk, tot bouw-pastoor werd benoemd. Brandenburg werd op zondag 25 maart 1961 geïnstalleerd in een noodkerkje gelegen aan de Waalstraat. Dit noodkerkje was oorspronkelijk de kantine van het Bouwbedrijf N.V. van Vliet en van Dulst dat in de wijk werkzaam was. Nadat de aannemer de kantine niet meer nodig had werd deze kosteloos aan de parochie ter beschikking gesteld. Er vond een kleine verbouwing plaats waarna het noodkerkje plaats

bood aan zo'n 150 gelovigen. Op zondagen werden er 5 Heilige missen opgedragen. Al snel was deze liturgische ruimte te klein voor het groeiend aantal nieuwe gelovigen. Verschillende plannen zagen het licht: de noodkerk aankopen en vergroten, een nieuwe noodkerk annex parochiehuus bouwen of kiezen voor een definitieve oplossing in de vorm van een volwaardige kerk. Uiteindelijk koos men voor het laatste. Om ideeën op te doen doorkruiste pastoor Brandenburg het land. Hij was op zoek naar een eigentijds kerkgebouw dat "aan de parochianen de gelegenheid zou bieden in een sfeer van gemeenschappelijke verbondenheid de liturgische plechtigheden te vieren". In Rotterdam en Haarlem vond hij wat hij zocht. Beide kerkgebouwen waren van de hand van architect J.A. Lelieveldt.

Na de nodige besprekingen gaf het kerkbestuur van de Heilige Geest architect Lelieveldt de opdracht een parochiekerk met pastorie te ontwerpen. De kerk diende plaats te bieden aan zo'n 900 gelovigen. De totale stichtingskosten dienden beperkt te blijven tot fl. 950.000,-. Ondertussen waren er gesprekken gaande met de Abdij van Berne. Deze laatste zag graag dat er in de pastorie van de Heilige Geest 4 extra kamers zouden worden gebouwd voor de huisvesting van een drietal Witheren die

van daaruit hun werk konden verrichten. Een grotere pastorie, er werd zelfs gesproken van "een klein klooster", bracht natuurlijk meerkosten met zich mee. De Abdij was bereid maximaal fl. 60.000,- in de extra kosten bij te dragen. Aangezien de meerkosten uiteindelijk fl. 85.000,- bedroegen en het Bisdom niet bereid was het resterende bedrag voor zijn rekening te nemen, ging dit plan niet door.

De pastorie werd uiteindelijk ontworpen om 3 dienstdoende geestelijken met personeel en een tijdelijke assistent te huisvesten.

Oktober 1964 was het dan zo ver, 3 jaar na de stichting van de parochie werd de eerste steen gelegd door pastoor Brandenburg. Zoals in die dagen gebruikelijk, was er na het officiële gedeelte de mogelijkheid voor de parochianen tot het metselen van een steen waarvan, zo meldt het Brabants Dagblad, talrijke parochianen dankbaar gebruik maakten. De bouw van de kerk zou nog geen 1½ jaar duren. De aannemer was de firma Goesten en Zn. Op dinsdag 7 september vond de consecratie van de Heilige Geestkerk plaats door Mgr. W. Bekkers.

Aan de buitenzijde was het grote vlak van de asymmetrische kapconstructie en de vrijstaande 18½ m. hoge klokketoren het meest in het oogspringend. Bij het binnentreden van de kerk werd men getroffen door de hoogoprij-

zende, schuine achterwand. Men kreeg het gevoel zich in een enorme ruimte te bevinden. Dit gevoel van ruimtelijkheid werd nog versterkt doordat de architect gebruik had gemaakt van de reeds eerder genoemde grote spanten, waardoor het niet nodig was pilaren in de kerk te plaatsen. De overspanning van het grootste spantbeen bedroeg 28 meter.

De kerk was in feite in de breedte gebouwd zodat de afstand tussen parochianen en het altaar beperkt bleef.

Aan de zuid- en noordzijde van de kerk bevonden zich enorme glas-in-lood ramen waardoor (zon)licht overvloedig naar binnen scheen. Een nieuwigheid in het bisdom was de toepassing van vloerverwarming.

De hoge ruimte en het teruglopend aantal gelovigen is de kerk uiteindelijk, na slechts 30 jaar trouwe dienst, noodlottig geworden. De onderhoudskosten en met name de stookkosten waren niet meer op te brengen. Eind 1994 werden kerk en pastorie verkocht aan projectontwikkelaar Coppelmans uit Eindhoven. De aangrenzende parochiezaal werd verbouwd tot een nieuw kerkje dat een 120 zitplaatsen telt. Na het gereedkomen van het kerkje, dat nagenoeg op dezelfde plek staat als vooreen het noodkerkje, werden de oude kerk en pastorie gesloopt om plaats te maken voor winkels en 36 seniorenwoningen. De bouw hiervan

werd voortvarend ter hand genomen, maar de vorst begin dit jaar heeft tot aanzienlijke vertraging geleid.

J.M.J. Willems ■

■ Stadspoorten Hinthamereinde

In verband met de herinrichting van de openbare ruimte in de binnenstad worden momenteel de Hinthamerstraat en Hinthamereinde herbestraat.

Deze herinrichting gebeurt op basis van het Beleidsplan Openbare Ruimte (BOR). Hiervoor zijn een aantal deelonderzoeken uitgevoerd, waarvan het Historische Relictenplan er een van is. Op basis van dit plan kunnen de ontwerpers een beeld krijgen van historisch waardevolle zaken, waarmee in het uiteindelijke ontwerp rekening gehouden kan worden. In dit kader zijn de Hinthamerpoort en Pijnappelse Poort archeologisch onderzocht. Het is de bedoeling dat de positie van beide poorten in een later stadium in de bestrating wordt aangegeven. In oktober kon de Pijnappelse Poort onderzocht worden. Het betreft hier de poort in de tweede stadsommuring, daterend uit de eerste helft van de 14de eeuw. De poort heeft een zeer lang bestaan gekend en werd pas in 1723 wegens bouwvaligheid gesloopt. Ook de bijbehorende gracht was op dat

afb.2

Westmuur van de Pijnappelse Poort met aan de binnenzijde een restant van de oorspronkelijke bestrating van veldkeien.

moment nog open. Deze is vrij kort na de sloop van de poort met straatvuil dichtgegooid.

Het is opmerkelijk dat de poort pas zo laat is afgebroken omdat de uitleg van het Hinthamereinde al in de eerste helft van de 16de eeuw plaats vond. Ondanks de versterkte uitleg blijft de oude stadsmuur en poort met bijbehorende gracht gehandhaafd en kan op deze lokatie als tweede verdediging beschouwd worden. Dezelfde situatie geldt ook voor de latere uitleg aan de Vughterstraat waar de oude stadsmuur ook nog lang gehandhaafd blijft.

Uit het onderzoek is gebleken dat de Pijnappelse Poort een rechthoekige plattegrond had. De binnenmaten van de poort zijn 6.30 m (lengte) bij 5.95 m (breedte). De muren met een dikte tot ruim 2 meter bestonden uit baksteen gemetseld in Vlaamsverband. Aan de noordzijde bevond zich nog een aanzet van het gewelf van een brug over de gracht. Deze stenen brug dateerde vermoedelijk uit de 16de of het begin van de 17de eeuw. Opmerkelijk is dat zich binnen de poort nog een restant van de oorspronkelijke bestrating bevond, bestaande uit veldkeitjes,

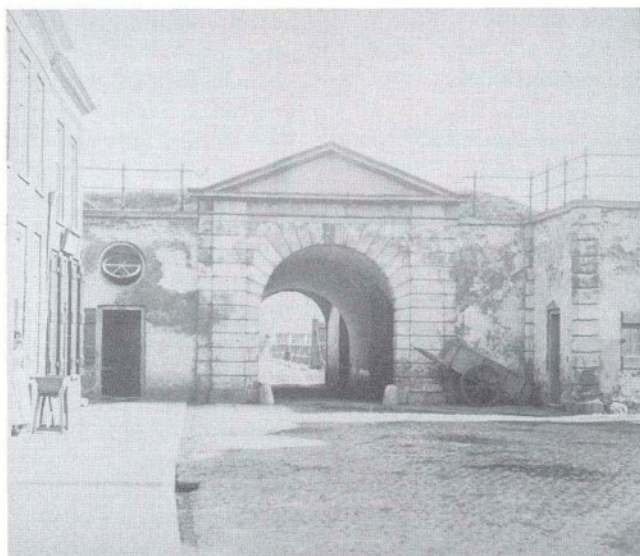
daterend uit de 14de eeuw (zie afb. 2). Deze bestrating bevond zich op een hoogte van ongeveer 4.75 m +NAP, dit is slechts 80 cm onder het huidige maaiveld. Binnenkort zal aansluitend aan de poort een onderzoek naar de stadsmuur ter plaatse van het Andriesstraatje verricht worden.

Begin september was er gelegenheid om een kort onderzoek uit te voeren naar de Hinthamerpoort. Deze moest

ergens op het Hinthamereinde ter hoogte van de Watertoren gelegen hebben. De precieze plaats was echter niet bekend. In een proefsleuf

afb. 3

Foto van rond 1875 van de binnenzijde van de Hinthamerpoort. Duidelijk is het tunnelachtige karakter van de poort te zien. Van de rechter zijmuur van de doorgang is de fundering opgegraven. (Foto: Stadsarchief stamboeknr. 525)

kon een zeer zware muur vastgelegd worden ter hoogte van de Aastraat/Muntelstraat. De muur liep in de lengterichting van de straat en kon over een lengte van ongeveer 16 meter gevolgd worden. Aan de westzijde zaten enkele steunberen. Gezien de formaten van de bakstenen en de scherven die zijn opgegraven, dateert de muur uit de eerste helft van de 17de eeuw. In 1632 werd de oorspronkelijke poort vervangen door een versterkte doorgang door de wal (afb. 3). Deze wal was reeds aangelegd tijdens het twaalfjarig bestand (1609-1621). Het is waarschijnlijk dat de aangetroffen muur de zijmuur is van de doorgang door de wal. De poort en de stadswal zijn aan het eind van de vorige eeuw gesloopt.

Ronald van Genabeek en
Eddie Nijhof ■

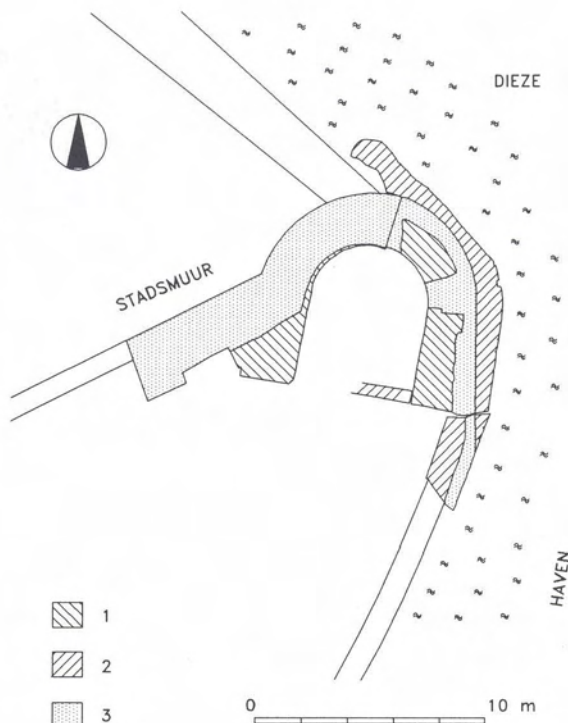
Oliemolensingel

In de maanden maart en april van 1995 is door de Bouwhistorische en Archeologische Dienst een opgraving uitgevoerd van de restanten van de waterpoort 'de Boom' aan de Oliemolensingel. Hierbij kon de binnenzijde van de westelijke poorttoren worden onderzocht (zie 's-Hertogenbosch 1995 nr. 2, p.65-66). Onderzoek aan de buitenzijde van de toren kon toen nog niet plaatsvinden, aangezien deze zich nog in het water

afb. 4
Plattegrond van het opgegraven muurwerk van de westelijke toren van de Boompoort.

- Legenda:*
1. eerste helft 14e eeuw
 2. verbouwing Boompoort 1448
 3. restauratie 19e eeuw

bevond. In juni was het mogelijk om aan de buitenzijde een beperkte waarneming te verrichten. In verband met het herstel van de buitenzijde van de toren werd hier een damwand geplaatst en het gedeelte langs de toren leeggepompt. Op vrij grote diepte kwam hierbij de oude fundering van de toren in het zicht. Deze bleek een veelhoekige vorm te hebben (zie afb.4), in tegenstelling tot de huidige halfronde buitenkant. De hoekige vorm is ook herkenbaar op enkele afbeeldingen uit de 16de eeuw. De toren was op de waterlijn bekleed met grote hardstenen blokken, die het metselwerk moesten beschermen tegen de eroderende werking van het water en tegen beschadiging door schepen. In één van deze blokken was een verticale

sleuf uitgehouwen. Het is niet uitgesloten dat deze sleuf samenhangt met een valhek waarmee de haventoeegang afgesloten kon worden. Uit de steenformaten van de buitenzijde van de toren blijkt dat deze minder oud is dan de binnenzijde. Vermoedelijk is de hoekige buitenschil aangebracht bij de aanleg van de nieuwe Boompoort in 1448. Na het onderzoek is de hoekige buitenzijde van de toren grotendeels weggekapt. Bij de renovatie zal de toren voorzien worden van een nieuwe, ronde buitenschil.

Ronald van Genabeek en
Eddie Nijhof ■